

Werkende vaders, zorgende mannen. De mogelijkheid van verandering

**Jan Willem Duyvendak
en Monique Stavenuiter**

Jan Willem Duyvendak is hoogleraar algemene sociologie aan de Universiteit van Amsterdam en mede-auteur van het boek *Working Fathers, Caring Men*, Den Haag/Utrecht: Ministerie SZW/Verwey-Jonker Instituut.

Monique Stavenuiter is werkzaam als hoofd van de onderzoeksgroep Maatschappelijke Participatie bij het Verwey-Jonker Instituut te Utrecht en mede-auteur van het boek *Working Fathers, Caring Men*, Den Haag/Utrecht: Ministerie SZW/Verwey-Jonker Instituut.

Correspondentieadres: UvA – afdeling sociologie en antropologie, Oudezijds Achterburgwal 185, 1012 DK Amsterdam, duyvendak@uva.nl; mstavenuiter@verwey-jonker.nl

Samenvatting

De afgelopen decennia zijn in Europa vrouwen meer gaan werken, maar mannen zijn niet evenredig meer gaan zorgen. De verdeling van zorgtaken in huishouden en gezin tussen de seksen blijft ongelijk. Mede in het licht van toenemende arbeidsparticipatie van vrouwen, ontwikkelen huishoudens diverse strategieën om zorgtaken te verminderen, zoals uitbesteden, minder doen, mechaniseren. Daarnaast blijft herverdeling echter nodig, ook al omdat bepaalde taken simpelweg niet uit te besteden zijn. Vervolgens laat dit artikel zien dat verandering van de bestaande ongelijke situatie mogelijk is. Het beleidsdoel van deze verandering is niet een precies gelijke verdeling in taken tussen man en vrouw, maar wel dat beide seksen in principe alle taken in huishouden en gezin kunnen gaan uitvoeren, dus mannen ook de zogenoemde 'vrouwelijke' zorgtaken en vrouwen de 'mannelijke'. We spreken in dit verband van de-gendering van taken.

1 Vrouwen en mannen zorgen

Vrouwen hebben van oudsher veel meer dan mannen gezorgd en doen dat nog steeds: tegenover tweederde vrouwenzorg staat in Nederland slechts

eenderde mannezzorg. Vrouwen zorgen niet alleen meer dan mannen; mannen nemen ook heel bepaalde, namelijk vooral leuke zorgtaken op zich.

Uit tijdbestedingonderzoek blijkt dat mannen in de periode 1975-2000 meer tijd zijn gaan besteden aan het huishouden (SCP Tijdbestedingonderzoek 2000; Van den Broek, Knulst en Breedveld 1999). In 1975 deed 38% van de mannen tussen de 18-65 jaar dagelijkse boodschappen: in 2000 was dat percentage gestegen naar 55%. Ook het aantal mannen dat de maaltijd bereidt, is toegenomen in deze periode van twintig jaar. Terwijl in 1975 20% van de mannen iets aan de maaltijdbereiding deed, was dat percentage in 2000 opgelopen tot 42%. Dat sommige mannen (iets) meer zijn gaan doen, is een interessant gegeven. Maar wat zijn zij precies meer gaan doen? En: in welk huishoudtype was sprake van een toename in zorgactiviteiten van mannen?

Figuur 1 laat voor 2002 de *huishoudelijke taakverdeling* zien naar huishoudtype en sekse. De taken betreffen koken, boodschappen doen, wassen en schoonmaken. De figuur illustreert dat mannen meer tijd aan deze huishoudelijke taken besteden naarmate hun vrouwen meer werken.

Opvallend is dat er grote verschillen zijn in de uitgevoerde taken, ook als beide partners fulltime werken of als de vrouw een grote deeltijd baan heeft. De enige taak die mannen en vrouwen, als beiden fulltime werken, even vaak doen is de boodschappen. Koken is een goede tweede, maar toch doen ook fulltime werkende vrouwen dit vaker dan fulltime werkende mannen. Als mannen alleenverdiener zijn doen ze relatief weinig, hoogstens doet hij dan zo nu en dan de boodschappen.

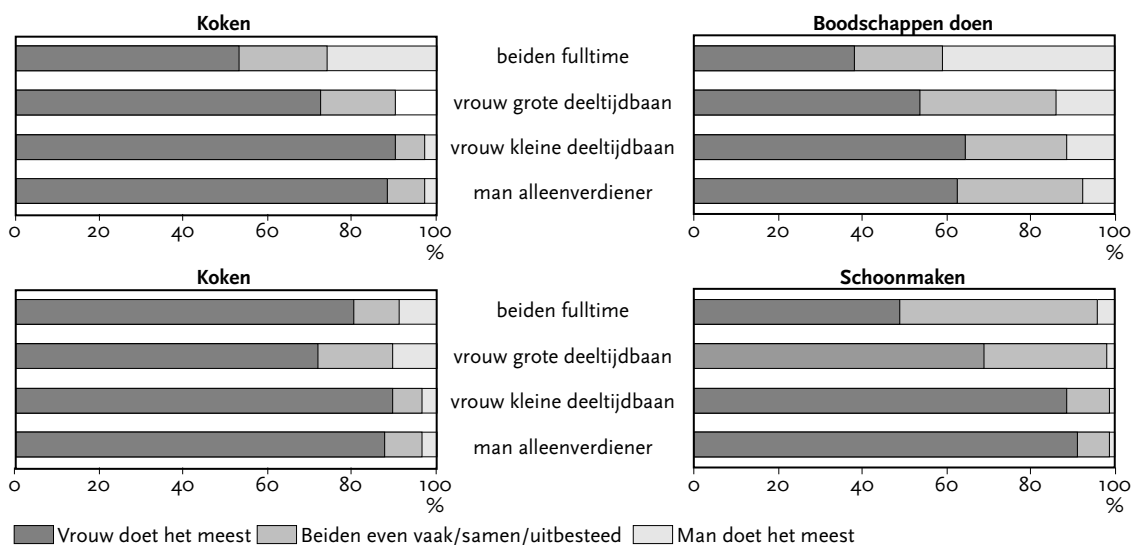
Nog schever is het beeld als we kijken naar het schoonmaken van het huis en het wassen van kleding. Als de vrouw een grote deeltijd baan heeft en zelfs als beide partners fulltime werken, doet de vrouw deze taken veruit het meest. Deels wordt dit aan het oog onttrokken omdat in de figuur geen onderscheid wordt gemaakt tussen samen doen en uitbesteden. Het is echter bekend dat het hoge percentage in deze categorie bij de fulltime werkenden grotendeels toe te schrijven is aan uitbesteden (Van den Broek, Knulst en Breedveld 1999).

Het wassen van kleding is van de vier huishoudelijke taken in de figuur de taak die in alle gevallen veruit het meest door vrouwen wordt uitgevoerd. Ook als beide partners fulltime werken is het in 80% van de huishoudens de vrouw die het vaakst

de was doet. Uit de figuur blijkt dat als vrouwen in deeltijd werken dit percentage zelfs hoger is dan 90%. Slechts een zeer klein percentage mannen doet het meest de was. Wel blijkt uit onderstaande figuur dat mannen meer tijd aan de was besteden als hun vrouw fulltime werkt.

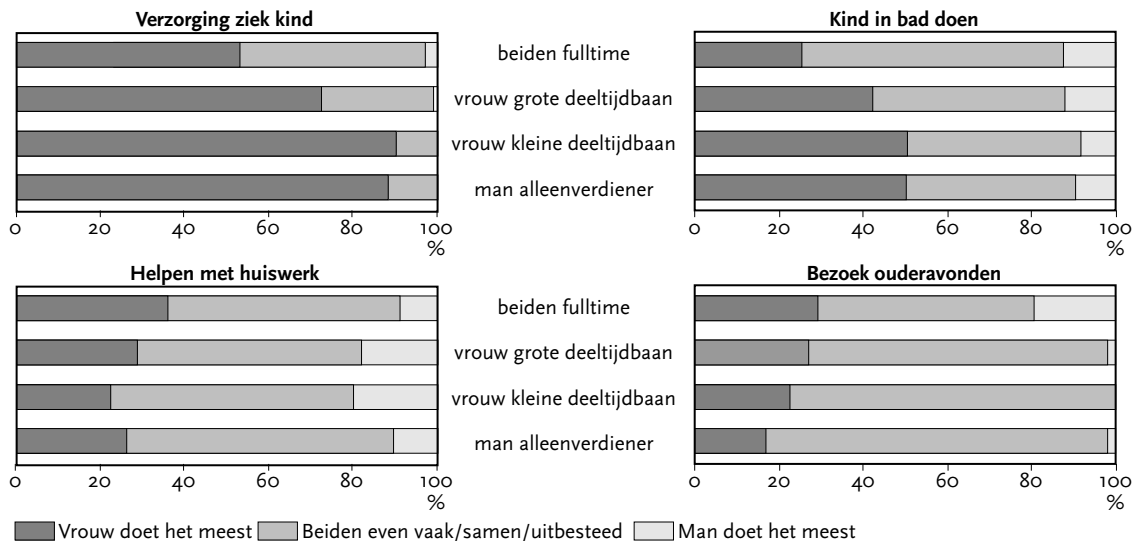
Het CBS heeft ook gegevens over *kindzorgtaken* naar huishoudtype en sekse (zie figuur 2). Het betreft de volgende taken: verzorging ziek kind, kind in bad doen, helpen met huiswerk en bezoek ouderavonden. Uit de figuur kunnen we afleiden dat de kindzorgtaken over het algemeen meer gelijk verdeeld zijn dan de huishoudelijke taken. Ook mannen die alleenverdiener zijn helpen met huiswerk, bezoeken ouderavonden en doen hun kind in bad. Een uitzondering vormt de verzorging van een ziek kind. Dit is in de meeste huishoudens een taak die vooral door de moeder wordt uitgevoerd. Wel is er een groot verschil naar type huishouden. In huishoudens waar beide partners fulltime werken, zorgen beide ouders voor het zieke kind. Ook in huishoudens waarin de vrouw een grote deeltijd baan heeft, gebeurt dit vaker dan in huishoudens waarin de man eenverdiener is of de vrouw een kleine deeltijd baan heeft.

Figuur 1 Huishoudelijke taken naar huishoudentype en sekse

Bron: CBS (2002)

Figuur 2 Kindzorgtaken naar huishoudtype en seks

Bron: CBS (2002)

Uit bovenstaande figuren kunnen we drie belangrijke conclusies trekken. In de eerste plaats zijn er grote verschillen tussen de taken qua verdeling over de seksen, waarbij het doen van de boodschappen relatief de meest neutrale taak is, terwijl de was een vrouwelijke taak is en blijft.

In de tweede plaats is er een sterk verschil tussen kindzorgtaken en huishoudelijke taken in de gepresenteerde gegevens. De verdeling van de kindzorgtaken wordt, met uitzondering van de verzorging van een ziek kind, overwegend door beide partners even vaak of samen gedaan. Dit geldt ook voor gezinnen waar de man alleenverdiener is. Dit is een belangrijk verschil met de huishoudelijke taken die vooral aan vrouwen 'toevallen'.

In de derde plaats laat figuur 1 zien dat mannen ook aan een traditioneel vrouwelijke taak, zoals de was, meer tijd gaan besteden naarmate hun partner meer uren werkt. Dit laat zien dat zelfs de uitvoering van een typisch vrouwelijke geachte taak (enigszins) kan veranderen als de omstandigheden daarom vragen.

De CBS-gegevens laten zien dat het in elk geval *mogelijk* is dat een bepaalde taak genderneutraler kan worden. Verandering kan dus. Immers, kindzorg, boodschappen doen en koken waren ooit typisch en bijna uitsluitend vrouwentaken. Ook ten

aanzien van de was blijkt verandering mogelijk binnen reguliere huishoudens, zij het dat dit nog zeer schoorvoetend plaatsvindt. We komen op deze kwestie van veranderlijkheid en veranderbaarheid nog uitgebreid terug.

2 Strategieën van huishoudens in het organiseren van arbeid- en zorgtaken

Het streven van de EU-landen – toename van de arbeidsparticipatie van vrouwen – is in de visie van beleidsmakers alleen billijk als de zorgparticipatie van vrouwen navenant daalt. Kijken we naar Nederland, dan blijkt dat de afgelopen decennia het aantal tweeverdieners sterk is gestegen van 30% in 1986 tot 56% in 1998 (Keuzenkamp en Hooghiemstra 2000). Tweeverdieners besteden gemiddeld meer tijd aan arbeid en zorg (55,5 uur per persoon per week) dan eenverdieners en hun partner (37,5 per persoon per week) (Van der Lippe et al 2003). Bovendien is dit maar een gemiddelde: in de drukste tijd, de jaren waarin tweeverdieners hun werk combineren met de zorg voor jonge kinderen, ligt het aantal uren dat wordt besteed aan arbeid en zorg nog hoger. Deze periode wordt in de literatuur dan ook wel aangeduid als spitsuur van het leven (Keuzenkamp en Hooghiemstra 2000; Tijdens, Van der Lippe, en De Ruijter 2000; Breedveld 2000).

Tijdens dit spitsuur hanteren tweeverdieners verschillende strategieën om arbeid en zorg te combineren. Deze strategieën kunnen we verdelen in tijdbesparing- en allocatiestrategieën. De belangrijkste tijdbesparingsstrategie is uitbesteden. Daarnaast kan tijd worden bespaard door simpelweg minder te doen of door efficiencyverbetering. De belangrijkste allocatiestrategie is een andere verdeling van zorgtaken tussen mannen en vrouwen. Overigens betekent dat voor vrouwen veelal ook een tijdbesparing.

In het navolgende bespreken we eerst de tijdbesparende strategieën en bezien we of deze een meer gelijke taakverdeling tussen mannen en vrouwen in arbeid én zorg bewerkstelligt.

Tijd besparen

Uitbesteden

Bij uitbesteden - en hier hebben we *betaald* uitbesteden op het oog - dienen we onderscheid te maken tussen het uitbesteden van huishoudelijke taken en zorgtaken.

Naarmate een huishouden over meer geld en minder tijd beschikt, worden *huishoudelijke taken* al snel uitbesteed (Van der Lippe, Tijdens en De Ruijter 2004). De aanwezigheid van een huishoudelijke hulp blijkt sterk tijdbesparend te werken voor de volwassen leden van het huishouden. Wanneer een betaalde of onbetaalde hulp in de huishouding helpt, wordt er significant minder tijd besteed aan schoonmaken. Huishoudens met kinderen blijken vaker over een huishoudelijke hulp te beschikken dan huishoudens zonder kinderen (Van der Lippe, Tijdens en De Ruijter 2004; Tijdens, Van der Lippe en De Ruijter 2000).

De zorg voor kinderen kan worden uitbesteed aan formele of informele *kinderopvang*. In de afgelopen decennia is de formele kinderopvang (kinderdagverblijven, buitenschoolse opvang en gastouders) door de overheid gestimuleerd en sterk gegroeid. Het aantal kinderen dat gebruik maakt van de kinderdagverblijven voor 0 tot 4-jarigen en buitenschoolse opvang is gestegen van 129.158 kinderen in 1995 naar 261.258 in 2000 (CBS, Statline).

Uitbesteden blijkt een belangrijke strategie voor tweeverdieners om arbeid en zorg te kunnen combineren, maar de strategie kent ook een aantal beperkingen. Het uitbesteden van taken en het inkopen van diensten kost geld. Voor de lagere

inkomens is uitbesteden lang niet altijd een reële optie. Met name de prijs voor formele kinderopvang is hoog. Dit kan voor potentiële herintreedsters zelfs een reden zijn om niet te gaan werken, omdat het tweede inkomen lager uitvalt dan de kosten van kinderopvang (Janssen, Stavenuiter en Bijwaard 2001). Overigens spelen bij het uitbesteden van kinderopvang niet alleen de financiën een rol, ook de kwaliteit van de opvang weegt mee in de beslissing tot uitbesteden (Pool en Lucassen 2005). Dit blijkt zowel voor arme als rijke huishoudens soms een onoverkomelijk probleem. Met name op de kwaliteit van tussenschoolse opvang komt al jaren veel kritiek (Van Daalen 2005).

Zelfs als uitbesteden betaalbaar is en de kwaliteit van diensten en opvang gewaarborgd, blijven er taken die men niet (altijd) kan of wil uitbesteden. Te denken valt bijvoorbeeld aan de zorg voor zieke kinderen. Als veel huishoudelijke en kindzorgtaken worden uitbesteed is het bovendien de vraag wie ervoor zorgt dat deze taken worden uitbesteed: wie regelt dat taken worden uitbesteed en wie onderhoudt de contacten met de huishoudelijke hulp, de oppas en de crècheleidsters?

Minder doen

Een tweede mogelijkheid om tijd te besparen is simpelweg door minder in het huishouden te doen. In plaats van drie keer per week te stofzuigen, kan ook met één keer worden volstaan. Uiteraard zit er een ondergrens aan het minder doen. Niet alleen omdat op een gegeven moment de vuiltolerantiegrens van de leden van een huishouden bereikt is, maar ook omdat de grenzen van gezond en leefbaar worden bereikt. Kant-en-klaar maaltijden bereiden kost minder tijd dan een uitgebreide maaltijd koken, maar elke dag een diepviespizza is voor de meeste mensen geen reële optie. Ook hierbij is een duidelijk verschil tussen huishoudelijke taken en kindzorgtaken. Als het gaat om kindzorg en opvoeding zijn ouders de afgelopen decennia juist meer tijd gaan besteden aan kinderen (Knijn 1997), terwijl de vuilgrenstolerantie inderdaad verhoogd is. Nederlandse huizen zijn gemiddeld wat viezer geworden (Tijdens, Van der Lippe en de Ruijter 2000).

Mechaniseren/efficiency

Minder tijd besteden aan huishoudelijke taken kan ook worden bewerkstelligd door het aanschaffen

van apparaten. Met name de wasmachine en de vaatwasser werken tijdbesparend (Van der Lippe, Tijdens en De Ruijter 2004). Voor de komst van de wasmachine was de was een zeer arbeidsintensief proces. Vaak stond voor huisvrouwen de hele week in het teken van de was (Cieraad 1998). Overigens blijkt uit het onderzoek van Van der Lippe et al. dat niet alle huishoudelijke apparatuur tijdbesparend werkt. De wasdroger bijvoorbeeld blijkt geen substantiële tijdbesparing op te leveren.

Efficiency kan verder worden bereikt door de aanpassing van de woninginrichting (gladde vloeren in plaats van vloerbedekking) en door bijvoorbeeld geen kleding meer zelf te maken (Tijdens, Van der Lippe en de Ruijter 2000).

Ook aan mechanisering en efficiency zitten grenzen. Met name zorg voor kinderen leent zich moeilijk voor een efficiencyslag, hoezeer sommigen ook proberen om deze te comprimeren in *kids quality time*. Tijdbesparing valt hier vooral te boeken door de taak uit te besteden aan anderen. Wat apparatuur betreft blijft gelden dat deze toch door iemand moet worden bediend. Iemand zal de was in de wasmachine moeten stoppen.

Tijdbesparende strategieën zijn vrij makkelijk toe te passen, omdat ze geen druk leggen op de partner in het huishouden. De taken worden als het ware 'weggeorganiseerd'. Dit kan voorkomen dat vrouwen die (meer) gaan werken overbelast raken. Tegelijkertijd verandert dit wegorganiseren de bestaande genderverhoudingen binnen een gezin niet. Om het voorbeeld van de was te noemen: vrouwen besteden minder tijd aan de was dan vroeger, maar zij zijn nog steeds degenen die de was doen. Tijdbesparende strategieën leiden dus niet vanzelf tot een meer gelijke verdeling van taken. Het inschakelen van een oppas, een werkster, de strijkservice of de hondenuitlaatservice bespaart weliswaar tijd, maar het regelen van het uitbesteden blijkt nog steeds een verantwoordelijkheid van vrouwen. Ook staan tijdbesparing en kindzorg met elkaar op gespannen voet. Alle zorg voor kinderen uitbesteden zou volgens Lewis en Guillari (2005) uiteindelijk leiden tot een situatie van 'defamiliarisering'. Persoonlijke en emotionele zorg kan nooit volledig worden gecommuniceerd (Lewis en Guillari 2005, 85). Er zullen altijd taken blijven die men niet wil of kan uitbesteden. De vraag is dan of en hoe deze zorg kan worden gedeeld.

(Her)verdelen en delen

Zorg verdelen kan zowel tussen partners onderling, als tussen de tot dan toe verantwoordelijken in het huishouden en derden. Hierbij valt te denken aan inzet van grootouders, vrienden en familie die zonder tegenprestatie kindzorg op zich te nemen, een vorm van *onbetaald* uitbesteden. Een voor de hand liggende strategie om arbeid en zorg te kunnen combineren is een andere verdeling van taken tussen mannen en vrouwen.¹

Overigens is (her)verdelen niet voor alle taken een oplossing. Bij het streven naar een meer gelijke taakverdeling gaat het niet alleen om herverdeling, maar mogelijk ook om het delen, het samen uitvoeren van taken: beide ouders weten zich niet alleen gelijkelijk maar ook gezamenlijk en zelfs gelijktijdig verantwoordelijk. Ook deze variant verlicht uiteindelijk de exclusieve zorgverantwoordelijkheid van vrouwen. Naast uitbesteden en herverdelen van zorg, heeft dit aspect nog weinig aandacht gehad in het arbeid-zorgdebat.

3 De mogelijkheid van verandering

Verdelen van zorgtaken tussen man en vrouw lijkt onontkoombaar als zorgtaken niet volledig kunnen worden gecommuniceerd en opa's en oma's ook steeds assertiever grenzen stellen aan hun inzetbaarheid. De huidige verdeling van zorgtaken is echter scheef en lijkt een harde grens te kennen: mannen verrichten nooit meer dan eenderde van deze taken, ook niet in landen waar vrouwen fulltime werken. Bovendien reserveren de mannen de meer aangename zorgtaken voor zichzelf (Duyvendak en Stavenuiter 2004, 59; Knijn 1997; Pool en Lucassen 2005).

Waarom blijven deze verschillen zo hardnekkig blijven bestaan? *Ambiëren* vrouwen en politici wel werkelijk veranderingen? Er zijn drie typen theorieën die de asymmetrie in taakverdeling verklaren.

Het eerste type benadrukt sterk de *biologische* verschillen tussen mannen en vrouwen. Asymmetrie in de taakverdeling is in deze optiek dan ook geen verrassing, maar vloeit logisch voort uit de aangeboren verschillen tussen mannen en vrouwen. Het streven naar verdere gelijkheid in de verdeling van arbeid- en zorgtaken tussen de seksen wordt in deze benadering dan ook als 'tegennatuurlijk' en niet-realistisch gezien. Helemaal onzin is

deze redenering niet: alleen vrouwen kunnen borstvoeding geven. Al het bestaande onderzoek maakt echter duidelijk dat dergelijke 'natuurlijke' verschillen maar heel weinig verklaren van de grote verschillen die er qua zorgtaken tussen mannen en vrouwen bestaan. Bovendien neemt de relevantie van de biologische verschillen steeds verder af, onder andere doordat het huishouden verder wordt geautomatiseerd. Deze biologische benadering kan dan ook maar weinig verklaren van de grote verschuivingen die zich de afgelopen decennia hebben voorgedaan in de verdeling van zorg- en arbeidstaken tussen mannen en vrouwen. Ook de claim dat de harde grenzen waarop de herverdeling recentelijk stuit, verklaard kan worden met behulp van immanente kenmerken van mannen en vrouwen, is weinig overtuigend. Zo blijken mannen in exceptionele omstandigheden ook deze taken wel degelijk op zich nemen. Het bestaan van een onveranderlijke vrouwelijke en mannelijke identiteit lijkt vooral naar voren te worden gebracht door hen die weinig belang hebben bij een herverdeling van taken.

Economische verklaringen lijken sterker te staan. De economische rationele keuzetheorieën gaan ervan uit dat de partner met de hoogste verdien capaciteit de meeste uren blijft werken als er kinderen komen. Dit zijn in Nederland nog steeds veelal mannen. Dit zou dan ook de hardnekkigheid van het Nederlandse anderhalfverdienersmodel verklaren waarin mannen veelal fulltime werken en vrouwen parttime, zeker als hierbij de relatief hoge kosten voor kinderopvang in ogenschouw worden genomen (Van der Lippe 1993; Jansen, Stavenuiter en Bijwaard 2001; De Jonge en De Olde 1994; Knijn et al. 1994). Toch kunnen de rationele keuzetheorieën de bestaande taakverdeling tussen mannen en vrouwen bepaald niet volledig verklaren. Als deze kloppen, zouden de verschillen in arbeids- en zorgparticipatie tussen mannen en vrouwen moeten verdwijnen bij paren waarvan man en vrouw een gelijke verdien capaciteit hebben. Dit is echter niet het geval. Ook in huishoudens waarin man en vrouw een gelijke verdien capaciteit hebben, bestaat de ongelijke taakverdeling waarbij mannen meer werken en vrouwen meer zorgen (Knijn et al. 1994). Zoals onderzoekster Grünell het formuleert: 'Niet "de verdien capaciteiten" van de partners zijn doorslaggevend voor het totstandkomen van een bepaalde arbeid en zorg-verdeling, veel belangrijker – ook

onder vrouwen – blijken opvattingen over rolverdeling en opvoeding, "de taatheid van tradities"' (Grünell 2001, 107).

Onderzoek van de Amerikaanse sociologe Arlie Hochschild heeft zelfs een omgekeerd effect laten zien: mannen doen minder in het huishouden naarmate hun echtgenote een hoger inkomen heeft en een hogere financiële status. Volgens Hochschild is het geen kwestie van economie, maar van macht en identiteit (Hochschild 1990). Dit is natuurlijk geen argument tegen het streven naar gelijke(re) inkomens van mannen en vrouwen of tegen betere zorgregelingen, maar er zit een grens aan een dergelijke benadering: voor de herverdeling van arbeid en zorg is meer nodig (Kremer 2005).

Vrouwen die vanwege een geringere verdien capaciteit parttime werken, zullen meer zorgtaken op zich nemen. Dit draagt weer bij aan haar reputatie als verzorgster. Lewis en Guillari wijzen op de gevolgen hiervan: 'This in turn serves to weaken their negotiating power, because, having established such a reputation, they are less likely to have "legitimate excuses" not to care' (Lewis en Guillari 2005, 86). Over (her)verdelen van taken moet hard worden onderhandeld, maar in dit onderhandelingsproces is bepaald geen sprake van machts gelijkheid. Mannen hebben sterke argumenten aan de onderhandelings tafel; ze onderhandelen vanuit een relatief sterke positie, want meer zorgen betekent direct een lager familieinkomen ('cash' versus 'care').

Deze aandacht voor machtsongelijkheid brengt ons bij de verklaring die het meest overtuigt: de *sociologische*. Deze benadrukt dat de herverdeling van taken zo moeizaam verloopt omdat taken een genderconnotatie hebben. Huishoudelijke of kindzorgtaken worden als vrouwelijk, mannelijk of als genderneutraal beleefd. Dit beïnvloedt de mate waarin en de manier waarop mannen ze (eventueel) gaan uitvoeren. Uit onderzoek blijkt dat voor de meeste mannen een hoge zorgparticipatie problematisch is omdat zorg niet de symbolische waarde heeft van betaalde arbeid, namelijk status, macht en inkomen (Knijn et al. 1994; Duindam 1997 en 1999). Ook binnen veel arbeidsorganisaties is men er nog vaak van overtuigd dat in deeltijd werken én carrière maken niet samen gaan, zelfs niet in organisaties die formeel een 'arbeid en zorgbeleid' hebben ontwikkeld (Mozes-Philips en Wester 1993; Overbeek 2002; Veenis 2000).

Knijn komt tot de conclusie dat kindzorgtaken en bepaalde huishoudelijke taken zoals koken en boodschappen doen, hoger in de hiërarchie van taken staan dan schoonmaken en het doen van de was. Zij concludeert dat de meeste zorgende vaders niet toevallig voor de kinderen willen zorgen, boodschappen doen en soms koken. Dit zijn tevens de taken die als genderneutraal worden gezien. Mannen verrichten liever niet de taken die geassocieerd worden met vrouwenwerk, zoals schoonmaken en de was doen, omdat deze een bedreiging zouden vormen voor hun mannelijke identiteit (Knijn 1997). Mede op grond van Knijns baanbrekende onderzoek kunnen we vaststellen dat verklaringen van de ongelijke verdeling in termen van genderidentiteit, met andere woorden sociologische verklaringen, empirisch gesproken het meest adequaat zijn.

Gegeven de grote rol die genderidentiteit speelt in het wel of niet uitvoeren van zorgtaken, rijst vervolgens de vraag hoe veranderlijk en veranderbaar deze identiteiten zijn. De sociologe Grünell is hier somber over. Zij stelt dat uiteenlopende preferenties - samenhangend met genderidentiteit - uiteindelijk bepalen dat mannen minder willen zorgen dan vrouwen. Het is echter de vraag of dit niet een te somber en statisch beeld is. Wordt Grünells 'laatste instantie-verklaring', waarin preferenties als determinerend worden neergezet, wel door empirisch materiaal gestaafd? Het beschikbare onderzoek lijkt er eerder op te wijzen dat opvattingen en preferenties sterk afhankelijk zijn van de voorhanden mogelijkheden, en dus zeer veranderlijk. Er zitten namelijk rare puzzels in de opvattingen van mannen en vrouwen. Op algemeen niveau zeggen veel mannen en vrouwen voor een volstrekt gelijke verdeling van betaalde arbeid en zorg te zijn. Dat deze verdeling in de praktijk vaak niet totstandkomt - en vrouwen systematisch meer zorgen dan mannen én andere zorgtaken uitvoeren dan mannen - wordt door Grünell uiteindelijk verklaard doordat mannen het idee van een fulltime baan niet kunnen loslaten en doordat vrouwen ambivalent staan ten opzichte van kinderopvang (Grünell, 2001). Maar hoe dan te verklaren dat mannen in Nederland, vergeleken met het buitenland, significant meer in deeltijd werken en er nog veel meer mannen zijn die dat graag zouden willen als hier goede mogelijkheden toe bestonden? En wat te

denken van de grote rol die professionele en goedgeorganiseerde kinderopvang in andere landen speelt, waar moeders én vaders geen ambivalentie kennen om hun kinderen naar toe te brengen?

Het feit dat er conflicterende opvattingen binnen een en dezelfde persoon leven (mannen én vrouwen zeggen eerlijk te willen delen maar komen daar niet toe) zou op zichzelf al een aansporing moeten zijn om te onderzoeken of er soms 'wetten en praktische bezwaren' (restricties) de realisatie van de wens in de weg zitten. In dit mannummer exploreren we deze veranderingsmogelijkheden.

4 Veranderlijk en veranderbaar

Daarmee ontkennen we niet de 'taaiheid van tradities' of, zoals Kremer het recentelijk in haar proefschrift heeft genoemd, de dominante 'ideals of care' (Kremer 2005). Zo kan alleen een verklaring die oog heeft voor deze culturele aspecten inzichtelijk maken waarom de door mannen en vrouwen gedeelde wens tot eerlijk delen van zorgtaken in de praktijk toch vaak leidt tot min of meer seksestereotype 'keuzes'. Het is tekenend voor de kracht van tradities dat in het Nederlandse anderhalfverdieners model het vrijwel altijd mannen zijn die de volledige baan hebben en vrouwen de parttime baan.

Deze tradities kent en 'leeft' iedereen: betaald werk werd lange tijd bijna uitsluitend met mannen geassocieerd, huishoudelijk werk met vrouwen. Nu meer mannen gaan zorgen - wat op het eerste gezicht een doorbreking lijkt van vaststaande genderopvattingen - zien we dat *binnen* de zorg seksespecifieke arbeidsdelingen ontstaan. Bepaalde taken worden als vrouwelijk beschouwd en vallen dus eerder aan vrouwen toe, andere huishoudelijke taken - 'het snijden van het vlees', het buiten zetten van de vuilniszakken, het wassen van de auto - worden geassocieerd met mannelijkheid en dus zullen mannen, voor zover zij zorgen, geneigd zijn om deze zaken aan te pakken.

In plaats van de taaiheid van culturele tradities te verabsoluteren, willen we hier benadrukken dat het om *culturele* opvattingen over de vrouwelijkheid of mannelijkheid van bepaalde zorghandelingen gaat, wat zoveel wil zeggen als dat ze *veranderlijk* zijn. De betekenis van zorgtaken kan veranderen: boodschappen en koken zijn voorbeelden van taken die zich van exclusief vrouwelijk hebben ont-

wikkeld tot sekseneutraal. *Veranderlijk* is echter iets anders dan eenvoudigweg *veranderbaar*. Ook als we erkennen dat het hier niet om 'essenties' maar om 'constructies' gaat, wil dat nog niet zeggen dat ze, bijvoorbeeld door de overheid, gemakkelijk anders 'gemaakt' kunnen worden. Ook constructies kennen een zekere hardheid en zijn niet op stel en sprong 'maakbaar'. Hieruit volgt overigens niet de conclusie dat het beleid (of sociale bewegingen) dus maar moet afzien van pogingen om deze culturele constructies te veranderen. Wel dat het een kwestie van lange adem is.

De vraag wordt dan hoe deze culturele constructies kunnen worden veranderd. Waarom werd boodschappen doen een zorgtaak die mannen op zich konden nemen? Vinden mannen het minder erg om een taak uit te voeren die als 'vrouwelijk' te boek staat? En zo ja, wat zegt dit over hun opvattingen over mannelijkheid? Of is boodschappen doen niet langer vrouwelijk maar 'neutraal'? Zo ja, hoe heeft dat kunnen gebeuren? Met andere woorden: wat zijn de condities waaronder ófwel mannen anders naar zichzelf zijn gaan 'kijken' (het *subject* verandert), ófwel bepaalde zorgtaken zich van hun vrouwelijkheid kunnen ontdoen (het *object* verandert)? Welke veranderingen doen zich voor in de mogelijkhedenstructuur van het handelen van de betrokken mannen en vrouwen?

Waar Grünell de culturele factor tot de meest determinerende maakt, zijn wij op zoek naar de determinanten van de culturele opvattingen. Juist omdat we met haar en Kremer onderkennen dat culturele factoren van belang zijn, willen we achterhalen hoe 'zorgen' en 'vrouwelijkheid' ontkoppeld kunnen worden. Hoe kan de gedachte dat vrouwen beter zouden kunnen zorgen en mannen beter betaalde arbeid zouden kunnen verrichten, dat vrouwen uiteindelijk vooral moeders zijn en mannen kostwinners, worden gerelativeerd?

Gelet op de cijfers lijkt het erop dat deze verandering zich, althans op het niveau van *opinions* én in het *beleid*, in de EU-landen heeft voltrokken. Het gaat echter ook om de vertaling van meningen in de praktische uitvoering van allerhande zorgtaken door mannen. Daarvoor is de koppeling tussen *concrete zorgtaken* en hun *connotatie met vrouwelijkheid* problematisch. Wil het tot een meer gelijke verdeling komen, dan lijkt het 'neutraliseren' van zorgtaken een effectievere strategie dan het blijven benoe-

men van zorgtaken in gendercategorieën². Iedere koppeling tussen een zorgtaak en vrouwelijkheid c.q. mannelijkheid kan leiden tot bevestiging van genderstereotypen die uiteindelijk de ongelijke verdeling in stand houdt. Dus in plaats van bepaalde zorgtaken nu als typisch mannelijk te gaan 'verkoopen' (de leuke jonge vader) of te stellen dat deze zelfs beter door 'echte mannen' kunnen worden uitgevoerd (het opvoeden van jongens), lijkt het effectiever om bepaalde zorgtaken en 'vrouwelijkheid' te ontkoppelen; om qua zorgtaken 'beyond gender' te geraken. Of preciezer: het *object*, de zorgtaak, wordt in dat geval neutraal, zoals bijvoorbeeld met boodschappen doen is gelukt. Zowel mannen als vrouwen kunnen deze zorgtaak dan uitvoeren zonder te hoeven worstelen met het gegeven dat zij iets doen dat niet in overeenstemming is met hun gender. In die zin is een neutraal object 'beyond gender'. Vanzelfsprekend is de handelende persoon wel degelijk een man of een vrouw: het *subject* heeft nog wel een sekse. Maar het subject is op zijn of haar gemak: de handeling is immers 'neutraal'.

In deze strategie wordt er vanuit gegaan dat materiële objecten en handelingen niet van zichzelf 'mannelijk' of 'vrouwelijk' zijn, maar dit geworden zijn in een proces van maatschappelijke betekenisgeving. Een mooi voorbeeld hiervan is kantoorarbeid, tot voor kort gezien als vrouwenwerk, dat ooit als 'mannenwerk' te boek stond (zie De Haan 1992), en dat nu opnieuw lijkt te worden: mannen die tegenwoordig secretaressewerk verrichten, weten hun werkzaamheden te 'vermannen'. Dat zij weigeren om zich met 'secretaresse' te laten aanspreken en zich de titel 'secretaris' of 'assistent' aanmeten, is uitdrukking van dit proces (Pringle 1989; Verhaar 1991; Williams 1989).

Aangezien ook mannen kunnen zorgen en allerlei zorgtaken uitvoeren, vervalt de exclusieve associatie tussen bepaalde handelingen en vrouwelijkheid. Daarmee worden mannen en vrouwen die zorgen nog geen sekseneutrale verzorgers. Hun mannelijkheid en vrouwelijkheid zal op verschillende manieren een rol spelen of kunnen spelen in de zorgtaken die worden verricht. 'Ontkoppeling' impliceert dus niet een cultuur van genivelleerde gelijkheid waarin voor genderverschillen geen plek meer is. Integendeel, het verdampen van de exclusieve koppeling tussen zorgtaken en vrouwelijkheid geeft aan mannen en vrouwen de ruimte om

allerhande betekenissen te hechten aan deze taken. Deze betekenissen zullen soms met gender te maken hebben maar de ruimte voor andere associaties ontstaat ook.

Om hiertoe te komen zullen mannen soms een eerste stap moeten zetten, ook als de huishoudelijk taak in de ogen van sommige andere mannen nog steeds vrouwelijk is (Brunt en Ariëns 1990; Major 1993; Winstead en Derlega 1993). Doordat mensen zien dat mannen vrouwelijke taken uitvoeren c.q. vrouwen mannelijke handelingen, verdwijnt langzamerhand de strikte verbinding tussen een handeling en haar mannelijkheid of vrouwelijkheid. Pioniers die zich niks aantrekken van maatschappelijke conventies, verbreden dus op die wijze uiteindelijk het handelingsrepertoire voor de grote groep. Voorlopers of uitzonderlijke huishoudens spelen een fundamentele rol in het doorbreken van ideeën over het mannelijke dan wel vrouwelijke karakter van bepaalde taken.

5 Conclusie

Diverse onderzoeken naar de verschillen in zorgtaken van mannen en vrouwen hebben aangetoond dat de vrouwelijke connotatie van zorgtaken cultureel bepaald is. Dat betekent enerzijds, zoals geschetst, veel taaiheid door vigerende 'idealen van zorg' (Kremer 2005), maar anderzijds ook de mogelijkheid van verandering. De betekenis van

zorgtaken kan immers verschuiven: boodschappen doen en koken zijn taken die van exclusief 'vrouwelijk' veranderd zijn in genderneutraal. De vraag is nu: *hoe* heeft deze verandering kunnen optreden? Waarom werd bijvoorbeeld boodschappen doen een zorgtaak die mannen op zich konden nemen? Wat zijn de *voorwaarden* waaronder ófwel mannen in staat zijn om anders naar zichzelf zijn gaan 'kijken', ófwel bepaalde zorgtaken hun connotatie als puur 'vrouwelijk' domein verliezen?

Om tot de-gendering te komen, blijkt op macro-niveau een aantal voorwaarden minimaal *noodzakelijk* (waarmee nog niet is gezegd dat ze ook *voldoende* zijn). In het volgende artikel van dit themanummer wordt onderzocht welk macrobeleid hieraan heeft bijgedragen. Aangezien de politieke doelstellingen gericht zijn op verdere toename van betaalde arbeid verricht door vrouwen, is het vanzelfsprekend dat in het Europees en nationaal beleid allerhande maatregelen worden overwogen om het herverdelingsproces van zorgtaken te versnellen. Als mannen niet verder veranderen, zal de arbeidsparticipatie van vrouwen geringer blijven dan van mannen, óf vrouwen zullen veel zwaarder belast zijn dan mannen in het geval zij wel hun arbeidsparticipatie opvoeren tot het niveau van mannen. Het bestaan van goede (inter)nationale regelingen is een eerste vereiste voor een evenrediger verdeling van zorgtaken.

Noten

1 We voegen hier niet voortdurend toe: in heteroseksuele verbanden, omdat dit voldoende uit de tekst spreekt. Hoe de verdeling van taken in homoseksuele relaties ligt, komt hier en elders in dit nummer onder de noemer van uitzonderlijke praktijken nog aan de orde.

2 Deze term prefereren we boven 'androgyniseren' aange-

zien daarmee lijkt te worden gesuggereerd dat zorgtaken een 'sekske' blijven houden; in dit geval voor mannen en vrouwen die minder voldoen aan hun seksestereotype. Dat lijkt niet aantrekkelijk voor mannen en vrouwen die wél voor een eerlijker verdeling van taken zijn maar angstig zijn om niet meer te worden aangezien voor 'echte' man of vrouw.

Literatuur

Breedveld, K., 2000, *Van arbeids- naar combinatie-ethos. Maatschappelijke ontwikkelingen op het snijvlak van economie en cultuur*, Den Haag: SCP.

Broek, A. van den, Knulst en Breedveld, 1999, *Naar andere tijden? Tijdsbesteding en tijdsordering in Nederland 1975-1995*, Den Haag: SCP.

Brunt, E., en C. Ariëns, 1990, *Vrouwen gezocht voor mannenwerk*, Amsterdam: SUA.

Cieraad, I., 1998, 'Wassen, drogen, strijken, een beeldverhaal'. In: *Schoon genoeg, huisvrouwen en huishoudtechnologie in Nederland 1898-1998*, Nijmegen: Sun.

Daalen, R. van, 2005, *Overgebleven werk. Kinderen tussen de middag op school*, Amsterdam: het spinhuis.

Duindam, V., 1997, *Zorgende vaders. Over mannen en ouder-schap, zorg, werk en hulpverlening*. Amsterdam: Van Genneep.

Duindam, V. (red), 1999, *Ruimte voor mannen. In de hulpverlening, in de wetenschap, in de alternatieve hoek*. Amsterdam: Van Genneep.

Duyvendak, J.W. en M.M.J. Stavenuiter (red), 2004, *Working Fathers, Caring Men. Reconciliation of Working Life and Family Life*. Den Haag/Utrecht: Ministerie SZW – DCE & Verwey-Jonker Instituut.

- Grünell, M., 2001, *Mannen zorgen, verandering en continuïteit in zorgpatronen*, dissertatie Amsterdam.
- Haan, F. de, 1992, *Sekse op kantoor: over vrouwelijkheid, mannelijkheid en macht Nederland 1860-1940*, Hilversum: Verloren.
- Hochschild, A., 1990, *The Second Shift*, New York: Avon Books.
- Janssen, M.M., M.M.J. Stavenuiter en G.E. Bijwaard, 2001, "Ik ga niet betalen om te werken". Werkdocument 224. Den Haag: Ministerie SZW.
- Jonge, A. de en C. de Olde, 1994, *Hoe ouders het werk delen: onderzoek naar de totstand-koming van de verdeling van het betaalde werk en het werk thuis tussen partners met jonge kinderen*, Den Haag: Ministerie SZW.
- Keuzenkamp, S. en E. Hooghiemstra (red.), 2000, *De kunst van het combineren: taakverdeling onder partners*, Den Haag: SCP.
- Knijjn, T., A. van Nunen en A. van der Avort, 1994, 'Zorgend vaderschap', *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, 3: 70-97.
- Knijjn, T., 1997, 'Keuze voor en beleving van moederschap en vaderschap'. In: M. Niphuis-Nell (red). *Sociale atlas van de vrouw. Deel 4 Veranderingen in de primaire leef sfeer*, Rijswijk: SCP, 223-245.
- Kremer, M., 2005, *How Welfare States Care. Culture, Gender and Citizenship in Europe*. Proefschrift Universiteit Utrecht.
- Lewis, J. en S. Guillari, 2005, 'The adult worker model family, gender equality and care: the search for new policy principles and the possibilities and problems of a capabilities approach', *Economy and Society*, 1: 76-104.
- Lippe, T. van der, 1993, *Arbeidsverdeling tussen mannen en vrouwen: een interdisciplinaire studie naar betaald en huishoudelijk werk binnen huishoudens*, Amsterdam: Thesis Publishers.
- Lippe, T. van der, A. Jager en Y. Kops, 2003, 'In balans tussen werk en privé? De invloed van de arbeidssituatie en de thuis-situatie op combinatiedruk van mannen en vrouwen', *Bevolking en gezin* 3: 3-24.
- Lippe, T. van der, K. Tijdens, E. de Ruijter, 2004, 'Outsourcing of domestic tasks and time-saving effects', *Journal of Family Issues*, 2: 216-240.
- Major, B., 1993, 'Gender, Entitlement, and the Distribution of Family Labor', *The Journal of Social Issues*, 3: 141-160.
- Mozes-Philips, M. en F. Wester, 1993, *Zorgen voor de toekomst; een onderzoek naar carrière-perspectieven van zorgende vaders*, The Hague: Ministry of Employment and Social Affairs.
- Overbeek, N. van, 2002, *We zijn natuurlijk wel carrièremannen: in gesprek met mannelijke en vrouwelijke managers over arbeid en zorg*, Nijmegen: KUN.
- Pool, M. en N. Lucassen, 2005, *De glazen tussenwand. Waar ouders tegenaan lopen bij de verdeling van arbeid, zorg en huishouden*, Den Haag: Nederlandse gezinsraad.
- Pringle, R., 1989, *Secretaries Talk. Sexuality, Power and Work*. London/New York: Verso.
- SCP Tijdbestedingonderzoek 2000. Online: www.tijdbesteding.nl
- Tijdens, K., T. van der Lippe, en E. de Ruijter, 2000, *Huishoudelijke arbeid en de zorg voor kinderen: herverdelen of uitbesteden?* Den Haag: Elsevier bedrijfsinformatie. Serie Wetenschappelijke Publicaties.
- Veenis, E., 2000, 'Als het bedrijf er maar niet te veel last van heeft'. *De invloed van het ouderschapsbeleid en de ouderschaps-cultuur van supermarkten en boekhandels op de combinatieproblemen van mannelijke en vrouwelijke werknemers met jonge kinderen*. Proefschrift Universiteit Utrecht.
- Verhaar, O., 1991, 'Over de mogelijkheid en wenselijkheid van sekse-neutraal werk', *Tijdschrift voor Vrouwenstudies*, 2: 216-229.
- Williams, C.L. (red.). (1989). *Doing "Women's Work": Men in nontraditional Occupations*, Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Winstead, B. en V.J. Derlega, 1993, 'Gender and Close Relationships: An Introduction', *The Journal of Social Issues*, 3: 1-10.